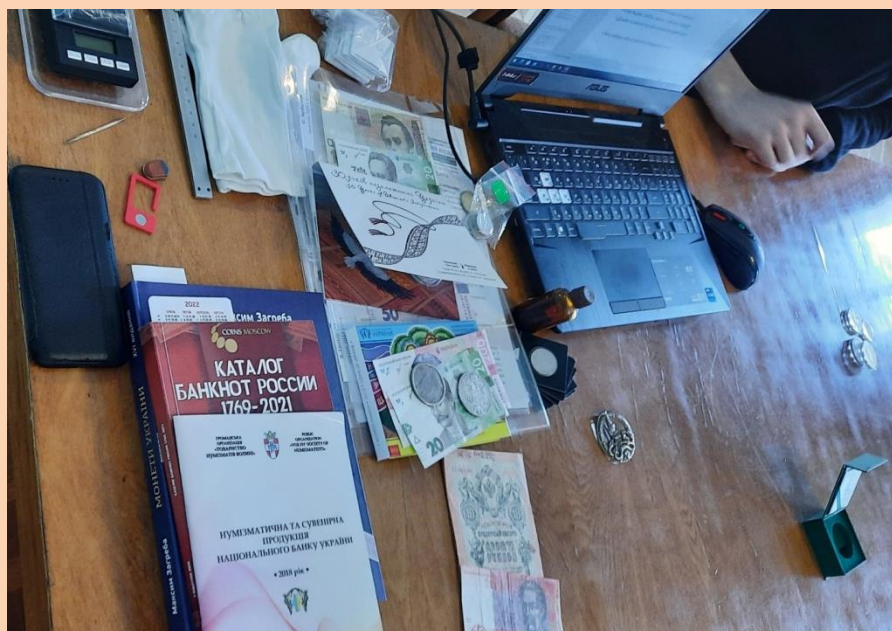

Алла Дмитренко

**ЕКСПЕРТИЗА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ :
ТЕОРЕТИЧНА СКЛАДОВА**

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної
діяльності

Алла Дмитренко

**ЕКСПЕРТИЗА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ :
ТЕОРЕТИЧНА СКЛАДОВА**

методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти
спеціальності 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство

Луцьк – 2024

УДК 069:[008:316.752(072)
Д 53

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
протокол № 6 від 21 лютого 2024 р.*

РЕЦЕНЗЕНТ :

Малеончук Г. О., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Дмитренко А. А. Експертиза культурних цінностей : теоретична складова : методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство. Луцьк, 2024. 83 с.

У виданні вміщено матеріали на допомогу здобувачам освіти при вивченні теми «Експертиза культурних цінностей» : проаналізовано суть поняття «експертиза» та його відображення у нормативно-правовій базі; висвітлено різні точки зору на співвідношення понять «атрибуція» та «експертиза»; проаналізовано види експертизи, виділені в нормативних документах і працях дослідників; визначено об'єкт та суб'єкт експертизи; висвітлено суть поняття «культурні цінності» та їх види; з'ясовано, які суб'єкти працюють на українському ринку експертизи культурних цінностей. Видання розраховане на здобувачів освіти спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство» та наукових працівників музеїв.

© Дмитренко А. А., 2024
© Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2024

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Суть поняття «експертиза» та значення експертної діяльності у музейній справі і системі арт-ринку	5
2. Експерти арт-ринку та музейні експерти, атрибуція та експертиза : проблема розмежування понять	12
3. Нормативно-правова база експертизи культурних цінностей	21
4. Види експертизи	26
5. Об'єкти експертної діяльності	33
5. Суб'єкти експертної діяльності	38
Тестові завдання для перевірки знань	48
Рекомендована література до теми	62
Додатки	67

ВСТУП

Навчально-методичне видання містить матеріали здобувачам вищої освіти для використання при опрацюванні теми «Експертиза культурних цінностей». З'ясовано суть поняття «експертиза». Відзначено стрімкий розвиток експертної діяльності в Україні в останні десятиліття та причини цього. Проаналізовано нормативно-правову базу експертизи культурних цінностей відповідно до змін, внесених в останні роки. Розкрито зміст музейної експертизи. Висвітлено різні точки зору на співвідношення понять «атрибуція» та «експертиза». Докладно проаналізовано види експертизи, виділені в нормативних документах і працях дослідників. Розглянуто суть експертиз, які застосовуються стосовно різних груп культурних цінностей. Висвітлено суть поняття «культурні цінності» та їх види. Проаналізовані об'єкти експертизи. З'ясовано, які суб'єкти працюють на українському ринку експертизи культурних цінностей та зміни, що відбулися з початком Великої війни. Названо організаторів експертизи, у т. ч., установи Волинської області, які мають право на проведення експертної діяльності різних груп культурних цінностей. Показано функції експертів та мистецтвознавців при експертизі культурних цінностей. Відзначено зміну державної політики щодо експертної діяльності в галузі культурних цінностей. Зокрема мова йде про розширення суб'єктів експертизи за рахунок акредитованих експертів.

Для перевірки і контролю знань пропонуються тестові завдання.

Матеріали методичної розробки стануть в нагоді не тільки здобувачам вищої освіти, а й науковим працівникам музеїв.

1. СУТЬ ПОНЯТТЯ «ЕКСПЕРТИЗА» ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МУЗЕЙНІЙ СПРАВІ І СИСТЕМІ АРТ-РИНКУ

Експертиза як вид професійної діяльності широко застосовується в різних сферах людської діяльності. Відомості про практику проведення експертиз можна відшукати в період античності. Проте, методологічні основи експертизи почали розвиватися лише у другій половині ХХ ст. Без знання цих основ неможливо проводити експертизу на належному рівні.

Розвитку експертної діяльності сприяє швидкий розвиток ринку культурних цінностей/антикварного ринку/арт-ринку. Найбільш вживаним в Україні є термін «арт-ринок».

До 1990 легально існувала тільки державна торгівля антикваріатом через антикварні магазини-салони при Міністерстві культури СРСР. У 1990 р. розпорядженням Радміну СРСР за № 1119 виданий «дозвіл» на легальний антикварний ринок в СРСР. Отже, легальний ринок культурних цінностей в Україні існує майже 35 років. Незважаючи на це, арт-ринок дотепер перебуває на стадії сформувався остаточно. На ньому найширше представлені книги, посуд, меблі та живопис. Цей процес ніяк не регулюється на законодавчому рівні, немає зрозумілих правил гри і єдиного реєстру робіт. Немає системної підтримки ані від держави, ані від меценатів.

За окремими оцінками, щорічний обсяг українського арт-ринку складає \$150–200 млн, з яких приблизно \$5 млн припадає на сучасне мистецтво. У 2011 році, за оцінками експертів, обсяги відкритих торгів національного арт-ринку (аукціонна торгівля) досягли 4,3 млн доларів. На аукціонну торгівлю припадає не більше ніж 10 % обсягу ринку, решта 90 % – це приватні дилери та галереї. Однак це лише приблизні дані, так як в Україні, за твердженням дослідників (С. Давимука та ін.) ніхто не проводить таких досліджень, як, наприклад, в інших країнах. Тим не менше, розуміємо, що ця цифра з кожним роком зростає, хоч загалом український арт-ринок характеризується нестійкістю і хвилеподібним розвитком. Сучасні митці надзвичайно

динамічні, кожен рік відкриваються нові аукціони, галереї, виставкові комплекси, форуми тощо, з'являються нові колекціонери. Аукціонна торгівля стала дієвим засобом розвитку арт-ринку в нашій країні. За визначенням А. Чимбарь, ринок предметів мистецтва і антикваріату фактично є соціально-економічним культурно-історичним феноменом, який являє собою систему товарного обігу творів мистецтва, засіб розповсюдження та перерозподілу культурних цінностей у суспільстві. На думку фахівців-музейників, більшість угод щодо продажу мистецтва в Україні проходять не прозоро. Зрозуміло, що в період Великої війни арт-ринок у значній мірі завмер.

Формування мистецького ринку України з кінця ХХ ст. актуалізувало роль наукового дослідження культурних цінностей, що спричинене у т. ч. й поширенням виготовлення фальшивих експертних висновків, а також вивезенням культурних цінностей за кордом. З метою недопущення цього, 1999 р. прийнятий Закон «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», який передбачає обов'язкове проведення державної експертизи об'єктів культурної спадщини, заявлених до вивезення : *«Заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов'язковій державній експертизі. «Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розміри плати за неї» затверджуються Кабінетом Міністрів України»* (ст. 11) (див. додаток А.1).

Відповідно до цього закону Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції та Міністерство культури та інформаційної політики України у 2001 році затвердили *«Правила торгівлі антикварними речами»*, що передбачають обов'язкову атрибуцію культурних цінностей, які потрапляють на аукціони чи в роздрібну торговельну мережу, із залученням експертів-мистецтвознавців (п. 1.6) (див. додаток А.2).

Термін «експертиза» в останні роки все частіше потрапляє на сторінки окремих довідкових видань, наукової літератури і в нормативні акти, де його до недавнього часу його не було взагалі.

У словнику Даля експертиза – французьке слово – expertise – від латинського expertus – огляд, перевірка, розслідування чого-небудь експертами і висновок їх про що-небудь.

Автори посібника «Експертиза на досудовому слідстві» розглядають експертизу як дослідження, спрямоване на вирішення певних питань, що потребує спеціальних знань із боку компетентних осіб, яких називають експертами (від лат. «expertus» – досвідчений).

Отже, експертиза визначається саме як дослідження культурних цінностей фахівцями. В окремих дослідженнях виділяють експертизу у вузькому значенні, як розгляд, дослідження експертом-фахівцем якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань; та у широкому значенні – як спосіб аналізу причинно-наслідкових зв'язків не тільки стосовно того, що вже відбулося, але й того, що очікується, має або може відбутися; це спосіб пізнання певної реальності у тих випадках, коли ця реальність не піддається прямому вимірюванню, обрахуванню і взагалі якому завгодно «об'єктивному дослідженню».

Експертиза визначається як завжди індивідуальна й суб'єктивна думка експерта, яка має сенс лише тоді, коли вона уніфікована й повністю зрозуміла через спосіб її отримання. Основним фактором експертної діяльності і головною її проблемою є суб'єктивізм, адже результати цієї діяльності неможливо перевірити. Використання різних засобів або підходів в оцінці культурних цінностей дає неоднозначні результати. Відсутні чітко визначені критерії оцінки творів мистецтва, які б дозволили всім експертам користуватися ними на практиці.

Українська дослідниця О. Гавела вважає, що експертиза культурних цінностей є технологічним процесом, який складається з трьох основних дій : наукової атрибуції, техніко-технологічного дослідження матеріального носія культурної цінності та маркетингового аналізу її вартості.

О. Гавела також наголошує на основній проблемі експертизи – її суб'єктивізмі. Будучи оцінкою моральних очікувань досвідченої та

компетентної людини (знавця або експерта), експертиза культурних цінностей пов'язана з особистою думкою людини, а тому завжди має суб'єктивний характер, котрий набуває квазі-об'єктивного (відносно об'єктивного) статусу після колегіального утвердження результатів експертизи.

Основні параметри експертизи культурних цінностей відображають ступінь її науковості, надійності, ймовірності, валідності (вірогідності). Державна експертиза культурних цінностей покликана забезпечити всебічний, а отже, об'єктивний аналіз з вивчення культурної цінності об'єктів, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернення в Україну після тимчасового вивезення та ін.

Коротко експертизу можна визначити так : *експертиза це* :

- вивчення,
- перевірка,
- аналітичне дослідження,
- кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією культурної цінності, що вимагає спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності, результати яких оформляються у вигляді експертного висновку.

Бачимо, що експертиза є особливим видом науково-практичного дослідження, яке проводиться експертами для отримання вірогідного, кваліфікованого й незалежного висновку, необхідного для прийняття мотивованого рішення щодо проблемних або спірних питань, які виникають у різних сферах людської діяльності.

Фундаментальним елементом процедури експертизи є «*ідентифікація об'єкта експертизи*». Під час її здійснення встановлюється відповідність об'єкта експертизи вихідним даним (інформації про нього) згідно технічних завдань, виконуються юридичні нормативи у вигляді підтвердження відсутності криміналу щодо предмета, що практично неможливо без правової ідентифікації (мінімум) двох останніх власників.

Стосовно музейної експертизи, то її визначають як :

1) діяльність, співвіднесена зі Статутом музею і підтверджена внутрішньо-музейними документами, спрямована на порівняльний аналіз предмета (об'єкта), що не належить збірці даного музею, з музейними предметами з колекцій музею або з банком еталонів. Виконується, як правило, співробітниками музею; результати безпосередньо залежать від їх кваліфікації та повноти вивченості фондів музею;

2) діяльність, спрямовану на комплексне вивчення музейних предметів із зібрання даного музею (уточнення атрибуції, техніко-технологічні, історико-генетичні та мистецтвознавчі дослідження). Може здійснюватися із залученням фахівців-експертів із споріднених установ; результати залежать від рівня компетентності учасників експертизи та використовуваних технологій і методик.

Очевидний факт, що крім музеїв, експертизи культурних цінностей часто проводяться :

1) у кримінальних справах :

- пов'язаних із розкраданнями творів мистецтва та антикваріату;
- про шахрайство,
- про порушення авторських прав;

2) у митних справах :

- про контрабанду,
- спробі неповернення в Україну предметів художнього, історичного та археологічного надбання,
- про незаконний обіг зброї, знищення чи пошкодження пам'яток історії і культури,
- поширення фото- або відео-порнографічних матеріалів (порнографії) або предметів порнографічного змісту.

Метою експертизи є :

- встановлення культурно-історичної цінності об'єкта / музейної пам'ятки;

- класифікація об'єкта – до якої групи він відноситься – одяг, кераміка, метал, дерево, скло та ін.;
- визначення матеріалів, з яких виготовлено об'єкт;
- визначення стану об'єкта, його збереженості, наявності або відсутності дефектів, пошкоджень та їх характеру;
- визначення часу виготовлення об'єкта – від епохи до конкретного року;
- встановлення авторства. Дане питання ставиться у двох випадках : коли автор невідомий і його необхідно ідентифікувати; коли автор відомий ймовірно і необхідно встановити, чи справді об'єкт виконаний ним;
- визначення художньо-естетичної мети виготовлення пам'ятки.
- визначення ступеня унікальності об'єкта.
- визначення оригінальності об'єкта – чи є він оригіналом або копією іншого виробу;
- встановлення наявності переробок або виконаних реставраційних робіт;
- визначення вартості об'єкта на певний час;
- встановлення справжності об'єкта;

На основі вище сказаного слід відмітити, що експертиза містить у собі чотири основні складові :

- 1) кваліфіковане дослідження складного проблемного питання, яке вимагає спеціальних знань і навичок;
- 2) проводиться спеціалістом, який володіє такими знаннями і навичками;
- 3) в результаті цього дослідження буде отримано кваліфікований висновок;
- 4) оформлення висновку кваліфікованим документом.

Результат дослідження – обґрунтована і аргументована *відповідь* на численні запитання, які «а ргіогі» містить в собі будь-яка культурна цінність,

і ті, які виникають, об'єктивно збільшуються і ускладнюються в міру «життя» цінності.

Таким чином, *експертиза (експертна діяльність)* – це система дій, яка виконується із залученням експертів для дослідження з метою підвищення обґрунтованості прийнятих рішень в умовах невизначеності (протиріччя) або конфліктів. Основним завданням експертизи є дослідження культурних цінностей за певними параметрами і надання відповідного висновку.

Отже, основними складовими експертизи як виду діяльності є :

- 1) сутність – науково-практичне пізнання (дослідження) об'єкту експертизи;
- 2) ситуація – невизначеність (протиріччя), ризик або конфлікт щодо об'єкту експертизи;
- 3) суб'єкт – незалежний висококваліфікований експерт (група експертів);
- 4) підстава для проведення – призначення посадовою особою або замовлення зацікавлених осіб;
- 5) документальне оформлення результату.

Зважаючи на те, що Україна так чи інакше втягнута у світовий арт-ринок, експертна діяльність розвивається. Особливо слід відмітити участь у цьому процесі музеїв, при яких діють експертні комісії, що здійснюють державну експертизу культурних цінностей і не лише музейних предметів.

2. ЕКСПЕРТИ АРТ-РИНКУ ТА МУЗЕЙНІ ЕКСПЕРТИ, АТРИБУЦІЯ ТА ЕКСПЕРТИЗА : ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

У практиці фахівців, що займаються атрибуцією та експертизою культурних цінностей, чітко намітилися спільні принципи діяльності. Вони засновані на відповідній науковій підготовці, що виходить із знань історії мистецтв, техніки і технології виготовлення художніх творів в історичному контексті, історії суспільства і т. д., що дозволяє зрозуміти досліджуваний предмет.

Основними вимогами до проведення атрибуції та експертизи є :

– вміння правильно побачити твір – ретельний огляд (при необхідності з використанням фізико-хімічних методів досліджень), за допомогою якого вдається отримати найбільше даних, а потім їх реєстрація (документальна фіксація);

– здорове судження при інтерпретації результатів, почуття міри;

– здатність правильно зробити висновок; оскільки така діяльність має і наукову, і художню специфіку, то вона вимагає певних здібностей, таланту.

Сьогодні існує *розмежування експертів арт-ринку і тих, хто здійснює атрибуцію в музеях.*

Мета діяльності, яку проводять фахівці, що *працюють на арт-ринку*, – в комісійних магазинах, аукціонних фірмах та ін. і тієї, яку виконують *наукові співробітники в музеях, галереях, реставраційних та науково-дослідних установах*, – одна : правильно виконати атрибуцію твору мистецтва. Для цього потрібні глибокі знання з мистецтвознавства, значний досвід і певні здібності.

Практична відмінність роботи одних фахівців від інших (експертів арт-ринку і музейних) визначається наступним :

– ті, хто працює на ринку, в найкоротші терміни переглядають велику кількість різнохарактерних творів, виявляючи серед них гідні комерційного інтересу, для обґрунтування чого необхідні основні атрибутивні параметри;

– у музейній діяльності відбір може здійснюватися більш тривалі терміни, як і атрибуційна робота, але вони повинні носити науково обґрунтований і глибоко аргументований характер, для чого використовуються дослідження в галузях гуманітарних та природничих наук.

Однак ці «відмінності», хоч і вносять певну специфіку в характер поведінки, створюють зовнішню ілюзію значної відмінності і саме вони *породжують міф про переваги перших над іншими або навпаки*. Однак, як твердять дослідники, що цей даний міф вельми сумнівний і виходить швидше не з професійних інтересів, що можна обґрунтувати наступними положеннями :

1) у роботі одних та інших (музейних експертів та експертів арт-ринку) насамперед важливий результат – професійно зроблений висновок, важлива його якість, так як помилка коштує дорого не тільки комусь із клієнтів (хто продає або купує), але й експерту, якщо помилка буде виявлена;

2) якість висновку залежить від професіоналізму виконавця, а зростання цін на твори мистецтва в останні роки відбувається досить стрімко, то ринок змушений звернутися до тих, хто й раніше професійно здійснював цю роботу – до наукових працівників музеїв, які практично виступають у двох названих іпостасях.

Вирішення питання атрибуції здійснюється як методом гуманітарних, так і природничих наук – використання стилістичного аналізу, іконографії, іконології, палеографії, а також різних фізико-хімічних досліджень техніки і технології твору, його матеріалу, структури і т. д. Поза сумнівом, важливе значення мають знання архівних даних, літературних, образотворчих джерел.

Традиційно, при визначенні автора картини або малюнка передбачається, що вони власноруч виконані конкретним автором, якщо ж твір значний за розмірами, в силу чого автор залучав до роботи учнів або помічників, то оригінальність твору визначається за ступенем участі автора.

Поза тим існують *різні точки зору на розмежування понять «атрибуція» та «експертиза»*. Якщо сьогодні у експертів в різних галузях є можливість обмінюватися думками, проводячи конференції, друкуючи матеріали, то в радянський час арт-ринку як такого не існувало, тому полеміки в цій області не було, як не було й самої проблеми.

Однак, вже в 1960-х роках у музеєзнавстві формується поняття *«вивчення музейних предметів»*, де ключове місце дісталось саме атрибуції. Тому з'являються і перші дослідження з цієї проблеми. Хоча ніхто не визначив, що таке атрибуція, але вона тісно пов'язувалась із знавцтвом, під яким і розумілось дослідження культурної цінності. У 1970-х роках формувалось розуміння того, що *експертиза є складовою атрибуції, бо вона – висновок з атрибуційного дослідження*.

1) Дослідники почали виділяти *атрибуцію у вузькому значенні* (визначення передбачуваного або дійсного автора об'єкта) і *атрибуцію в широкому значенні цього слова*, яку називали *експертизою*.

Виходить, що *завдання атрибуції полягає лише в тому, щоб визначити автора твору*, а всі інші завдання мала вирішувати експертиза.

Під *експертизою* почали розуміти *«атрибуцію в широкому сенсі цього слова, тобто комплексне, більш-менш повне вивчення об'єкта»* за певними напрямками, іменовані *«розділами експертизи»* :

– атрибуція (у вузькому значенні) – визначення передбачуваного або дійсного автора об'єкта;

– датування – визначення передбачуваного або дійсного часу створення об'єкта;

– номінація – визначення передбачуваної або дійсної назви об'єкта та з'ясування (розшифровка) його змісту (сюжету, теми, ідеї та ін.);

– аутентифікація – вивчення питання автентичності самого об'єкта, точності його атрибуції, датування та номінації;

– виявлення художніх особливостей об'єкта та його місця у творчості автора (школи, напряму), в історії мистецтва, в конкретній колекції та ін.;

– експертна оцінка – визначення вартості (ринкової, аукціонної, страхової) об'єкта з урахуванням результатів експертизи і кон'юнктури на арт-ринку. Хоч останній критерій визначався як факультативний, наголошувалося, що на практиці він найважливіший.

Отже, перше розуміння розмежування атрибуції та експертизи – атрибуція є одним із «розділів» експертизи, тобто поняття «експертиза» ширше за поняття «атрибуція».

2) Окремі автори виокремлюють ще й *два рівні атрибуції* – у вузькому і широкому значеннях.

Атрибуція у вузькому значенні – це процедура, яка дозволяє визначити автора і час створення досліджуваного об'єкта. Оскільки ідеальний результат досяжний далеко не завжди, то в часто доводиться задовольнятися визначенням більш-менш великого регіону та часу його створення. Тому використовується поняття стилів, національних, регіональних шкіл, школи або кола конкретного майстра та ін. Таким чином, *атрибуція у вузькому значенні* – це визначення більш-менш точного місця досліджуваного об'єкта в просторово-часовій шкалі історії мистецтва. Атрибуція, як і більшість процесів розпізнавання образів, – процес евристичний, тобто інтуїтивний.

Атрибуція у широкому значенні – це історико-художнє визначення культурної цінності. Зазвичай включає час і місце створення, встановлення авторства, школи, культури та ін.

Виходячи з цього, дослідники наголошують, що *високопрофесійна атрибуція є одночасно і мистецтвознавчою експертизою*. Разом з тим, жодна експертиза, крім мистецтвознавчої, не повинна називатися атрибуцією.

Отже, поняття експертиза ширше, ніж поняття атрибуція.

3) Окремі дослідники дуже розширюють коло питань, які мають бути з'ясовані під час атрибутування культурних цінностей. Під поняттям *«виконати атрибуцію»* розуміють *«виявлення оригінальності, копійності або імітації предмета, його автора, школу, час створення, дані про сюжет або того, хто зображений на портреті, походження, збереження, реставраційні втручання, при необхідності – його вартість»*.

Тобто атрибуція включає не тільки оцінку культурної цінності, що є завданням оціночної експертизи, а й виявлення реставраційних втручань, що неможливе без проведення техніко-технологічних досліджень (рентген, мікроскоп, УФ-проміння ін.).

Розширюючи коло завдань атрибуції, прихильники цієї думки стверджують, що *атрибуція здійснюється як методом гуманітарних, так і природничих наук*. Тобто атрибуція тут отримує досить широке тлумачення, а *«процес атрибуції» допускає й методи експертизи*.

Отже, *атрибуція та експертиза – тотожні поняття*, адже високопрофесійна атрибуція є одночасно і мистецтвознавчою експертизою.

4) Авторка посібників про митну експертизу О. Калашникова також вважаю, що *експертиза складається з трьох структурно та методологічно відокремлених етапів роботи* :

- ідентифікація;
- атрибуція;
- визначення прогностичної вартості культурної цінності, тобто оціночна експертиза.

Завдання ідентифікації – встановлення відповідності характерних ознак поданої до контролю культурної цінності тим, що зазначені у супровідних документах.

Авторка наголошує, що ідентифікація тісно пов'язана з *атрибуцією* – встановленням автора, дати і місця виготовлення твору, особливостей стилю виконавця мистецького виробу, призначення, влаштування, матеріалу та

техніки виконання культурної цінності. *Вважаємо, що ідентифікація і є атрибуція.*

5) Деякі автори проводять чітку межу між атрибуцією та експертизою і ***включають поняття експертизи в структуру арт-ринку***, визначаючи її як *«вид діяльності, спрямованої на виявлення відповідності витвору мистецтва даним, які надав замовник»*.

Мета експертизи – визначення *«справжності» твору*. На думку дослідників, *експертиза оперативна*, так як необхідна для функціонування твору мистецтва на арт-ринку. Експертиза повинна в оптимальний термін дати свою відповідь. Зволікання зачіпає інтереси власника, покупця навіть тоді, коли ним стає й музей. Саме тому *експертиза є першим оперативним етапом у вивченні предмета*, затребуваного художнім ринком.

На противагу експертизі, *атрибуція не передбачає оперативності і конкретно зафіксованого результату*, тому що вона припускає *уточнення питань авторства, часу та інших особливостей твору*, може бути тривалою і змінюватися в залежності від отриманих уточнених даних.

Виконавцем атрибуції буде вже *вузький фахівець* в конкретному виді культурних цінностей. Його дії визначені рамками прийнятого робочого плану та бюджету. Причому *його висновки не завжди співпадатимуть з висновками експерта*. Нерідко твори, придбані музеєм по рекомендації авторитетного експерта, згодом міняють своє авторство. Іноді на перегляд атрибуції йдуть роки.

Досить подивитися останні сторінки каталогу будь-якого великого музею, щоб переконатися в систематичній зміні атрибуцій. У каталозі Національного музею у Стокгольмі за 1990 рік вказано близько трьохсот творів, дані яких змінилися в період між 1972 і 1989 роками. Серед них – дві італійські картини XVI ст., що стали нині роботами загадкового голландського художника XVII ст. Леонарда Брамера. Портрет Антоніо

Брокардо роботи Джорджоне з Будапештського музею, в результаті багаторічної атрибуційної роботи міняв авторство сім разів!

Саме в цьому, на думку окремих дослідників, і полягає *відмінність між експертизою і атрибуцією*. Однак, *первинна експертиза і подальша атрибуція були ланками одного дослідницького ланцюга поступового накопичення наукового знання про культурну цінність*.

Отже, на протигагу попереднім дослідникам, які вважали атрибуцію частиною експертизи, автори цієї точки зору вважають експертизу частиною арт-ринку, коли здійснюється швидке дослідження, а атрибуцію – поступовим дослідженням основних ознак культурної цінності. Тому, *експертиза – початковий, а атрибуція – заключний етап дослідження культурної цінності*. Тобто, *атрибуція та експертиза дають позитивний результат лише в комплексі*.

6) Практично протилежним до попереднього бачення атрибуції та експертизи є розуміння *експертизи як наступного етапу після атрибуції*, тобто експертиза культурних цінностей відбувається на основі комплексної атрибуції.

7) В останні роки поширюється думка, щодо того, *що спрощене розуміння атрибуції* (характерне для більшості визначень цього терміну) *як мимовільне наділення предмета іменем, є застарілим*.

Для них *атрибуція – процес каузального характеру* (причинно-наслідковий зв'язок), що передбачає *виділення ознак предмета у певному причинно-наслідковому ланцюгу*. Наприклад, якщо ми визначили місце створення сорочки, то, знаючи які тенденції характерні для цього регіону, атрибутуємо сорочку, «приписуючи» їй ті чи інші ознаки. Буває, що об'єкт не повністю вкладаються у «ланцюг», тоді ми шукаємо причини. Звідси предмет атрибуції – приписування предмету різних властивостей і ознак на основі зовнішніх (візуальних) даних.

Експертизу ж культурних цінностей розглядають як три структурно та методологічно відокремлених дійства :

- власне атрибуція,
- техніко-технологічна експертиза,
- маркетинговий аналіз вартості культурної цінності.

Отже, маркетинговий аналіз вартості культурної цінності, тобто оціночна експертиза, проводиться лише після атрибуції та техніко-технологічної експертизи. ***Отже, атрибуція є складовою оціночної експертизи***

8) З подібним баченням атрибуції та експертизи зустрічаємося в публікаціях, автори яких розрізняють також ***експертизу у вузькому і більш широкому значенні***.

Експертиза у вузькому значенні передбачає дослідження з використанням точних вимірювальних і діагностичних приладів, що дозволяють вимірювати кількісні параметри об'єкта. Тобто це *техніко-технологічні методи дослідження культурних цінностей*, або ***техніко-технологічна експертиза***.

Експертиза у більш широкому значенні – це завершальна думка визнаного авторитету (можна сказати, знавця) про досліджуваний об'єкт, що має включати в себе і атрибуцію. Під експертизою у широкому значенні розуміється ***оціночна експертиза, частиною якої є атрибуція***.

Отже, цей підхід розуміє атрибуцію не як розділ експертизи загалом, а як ***складову експертизи у більш широкому значенні, тобто оціночної***.

Таким чином, стає очевидним, що питання термінології досі аж ніяк неоднозначне. Автори не завжди дають чітке визначення понять атрибуція та експертиза. Вони ***то розмежовують їх, то об'єднують в один блок, у якому або атрибуція є частиною експертизи, або експертиза є наслідком атрибуційного дослідження як певний висновок***.

Отже, існує *три основні точки зору на розмежування понять атрибуція та експертиза* :

1) ці поняття тотожні – отримання інформації про культурну цінність (твердження 3);

2) ці поняття протилежні : атрибуція – мистецтвознавче поняття, а експертиза – технічне (твердження 5);

3) ці поняття взаємодоповнюючі – лише в комплексі дають вірний результат : експертиза є ширшим поняттям і включає в себе атрибуцію (твердження 1, 2, 4, 6, 7, 8).

Окремо варто наголосити на тому, що одні автори вважають, що спочатку проводиться експертиза (твердження 5), інші – атрибуція (твердження 4, 6, 7).

Як бачимо, що найближче до розуміння проблеми розмежування атрибуції та експертизи підійшли ті автори, які *розуміють експертизу не як щось єдине, а розмежовують її на техніко-технологічну і оціночну* (твердження 6, 7).

Вважаємо, що техніко-технологічна експертиза (експертиза у вузькому значенні), спрямована на з'ясування тих особливостей культурної цінності, які «не бачить око», а потім атрибуція стає складовою оціночної експерти (експертизи у вузькому значенні).

Помилковими вважаємо думки про *розмежування експертів арт-ринку і тих, хто здійснює атрибуцію в музеях*.

3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЕКСПЕРТИЗИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Усі держави світу дуже скрупульозно ставляться до збереження свого національного надбання, до якого відносяться і рухомі культурні цінності.

По-перше, законами багатьох держав заборонено переміщати за межі місць збереження речі, що відносяться до національного культурного надбання і зберігаються в державних музеях. Якщо річ зберігається в музеї її не можна звідти виносити без відповідно оформлених документів. А це одночасно означає, що подібна річ не може легально з'являтися на ринку, і, природно, не має ринкової вартості. Речі, що відносяться до національного надбання (для України це означає, що вони занесені до Державного реєстру культурних цінностей) і є в приватній власності, також не можуть бути вивезені з України. За кордони держави такі речі можуть бути вивезені винятково тимчасово (наприклад, на виставку) з обов'язковим поверненням.

По-друге, якщо навіть культурні цінності, не занесені в жодний державний реєстр, можливість їхнього вивозу за кордон державою обмежується. Ці обмеження різні для різних держав, але всі вони мають однакову спрямованість – максимально зберегти в межах держави її культурні цінності. Встановлюються правила, які регулюють переміщення культурних цінностей за кордони держави, і призначаються уповноважені державні інстанції, котрі запобігають порушенню цих правил. Часто такі організації називають *державними регуляторами*.

В Україні існують два *державних регулятори*, що забезпечують функціонування обігу культурних цінностей, пов'язаного із захистом державних інтересів у цій галузі : *Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІПУ)* і *Фонд державного майна України (ФДМУ)*.

На даний момент в Україні прийнято ряд нормативно-правових актів, які в тій чи іншій мірі, регламентують проведення експертизи культурних цінностей.

1. **Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу»** (1995) дає визначення поняття *наукова та науково-технічна експертизи* : «*Наукова і науково-технічна експертиза – це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів*» (Ст. 1). Ст. 2–3 визначають завдання і принципи наукової і науково-технічної експертизи (див. додаток А.3).

2. **Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»** (1999) наголошує на необхідності проведення державної експертизи. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розміри плати за неї затверджуються Кабміном України. Відмова фізичної чи юридичної особи, яка порушила клопотання про вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей, подати на державну експертизу заявлені до вивезення культурні цінності розглядається як відмова заявника від їх вивезення. У разі, якщо результат державної експертизи дає підстави для занесення заявленої до вивезення культурної цінності до Державного реєстру національного культурного надбання, матеріали експертизи передаються відповідному центральному органу виконавчої влади незалежно від згоди особи, яка порушила клопотання» (Ст. 11) (див. додаток А.1).

3. **Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення»** від 2003 р. (зміни 2006–2013 рр.), прийнята відповідно до Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», дає визначення поняття «*державна експертиза культурних цінностей*» або просто «*експертиза*» під якою розуміється всебічний аналіз і вивчення культурної цінності об'єктів, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернутих в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до

закону в дохід держави, за результатами яких складається експертний висновок (Ст. 2).

Отже, якщо коротко, то державна експертиза культурних цінностей – це проведення всебічного аналізу та вивчення культурної цінності об'єктів, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення) й повернутих в Україну після тимчасового вивезення, за результатом якого складається експертний висновок. Таке визначення поняття експертизи досить вузьке і не вміщує тих характерних ознак, які здатні розкрити зміст експертної діяльності та мету наукового дослідження.

У «Порядку» дано визначення й інших понять, що мають відношення до проведення експертизи культурних цінностей : об'єкти експертизи, суб'єкти експертизи, експерт, мистецтвознавець, а також названі види експертизи (див. додаток А.4).

4. Більш влучним вважається визначення категорії «експертиза», наведене в *«Інструкції про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України»* (Наказ Міністерства Культури і мистецтв України, 22. 04. 2002 р.). У п. 1.3 говориться, що *«експертиза – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного предмета, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності і результати яких оформляються у вигляді експертного висновку»* (див. додаток А.5).

Дане визначення за змістом відповідає поняттю «наукова та науково-технічна експертиза», яке наведене в Законі України «Про наукову та науково-технічну експертизу».

5. *«Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України»* (Наказ Міністерства Культури і мистецтв України від 13. 07. 1998 р. Згідно з Інструкцією пам'ятки Музейного фонду України (музейні предмети) підлягають оцінці та

страхуванню. З метою визначення оціночної і страхової вартості музейних предметів проводиться *експертиза* (п. 1.2.), яка здійснюється фондово-закупівельними комісіями музеїв із залученням профільних експертів-фахівців (п. 1.3). Визначенню оціночної вартості музейних предметів передують їх *наукова атрибуція* (п. 1.4.).

Інструкція визначає принципи : об'єктивність, історизм, рівень художньої майстерності, всебічність та комплексність (п. 2.1) та загальні критерії проведення оцінки музейних предметів :

– походження та час – визначення ролі та значення музейного предмета з точки зору його належності до відомих історичних епох, культур, осіб, подій, авторів, шкіл тощо;

– зміст – встановлення значення інформації, що міститься в музейних предметах;

– оригінальність – визначення певних ознак, що відрізняють саме цей предмет від подібних предметів;

– унікальність – визначення ознак, які дають змогу розглядати даний предмет як своєрідний, неповторний серед інших, що зберігся в однині або таких предметів існує незначна кількість;

– реліквійність – предмет, що має високий ступінь експресивності, особливо шанований як пам'ять про визначну історичну подію або особу і має суспільну значимість;

– збереженість – одна з ознак музейного предмета, яка визначає його фізичний стан, передбачає відсутність будь-яких змін або фіксує конкретний перелік і опис усіх пошкоджень і втрат на момент складання опису. Збереженість музейного предмета може змінюватися в результаті порушень режиму використання, а також після проведення реставраційних або консерваційних робіт. Усі зміни стану фіксуються в музейній документації. Наявність пошкоджень знижує вартість предмета (п. 2.2) (див. додаток А.5).

Як бачимо, нормативні документи розглядають експертизу культурних цінностей переважно у зв'язку з переміщенням через кордон, при визначенні

їх оціночної та страхової вартості. І не тільки культурних цінностей арт-ринку, а й музейних предметів, для визначення їх оціночної і страхової вартості при надходженні до музеїв..

4. ВИДИ ЕКСПЕРТИЗИ

Нормативно-правові акти України визначають декілька видів експертизи культурних цінностей. «Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» (Постанова від 26. 08. 2003 р.), прийнятий відповідно до Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», пропонує класифікацію експертизи за видами та за ступенем складності (див. додаток А.4).

За видами (п.3) експертиза поділяється на :

- попередню,
- первинну,
- повторну,
- додаткову,
- контрольну наукову і науково-технічну.

Попередня експертиза проводиться мистецтвознавцями для визнання об'єкта культурною цінністю або предметом культурного призначення серійного чи масового виробництва на підставі норм атрибуції та критеріїв його художньої, історичної, етнографічної та наукової значущості. Отже, мета (завдання) попередньої експертизи – встановлення на підставі норм атрибуції критеріїв художньої, історичної, етнографічної та наукової значущості об'єкта дослідження або визнання такого об'єкта предметом культурного призначення серійного чи масового виробництва.

Первинна експертиза проводиться для підготовки обґрунтованого експертного висновку на об'єкт експертизи.

Повторна експертиза здійснюється у разі виявлення порушення вимог цього Порядку під час проведення первинної експертизи або за наявності обґрунтованих претензій заявника до експертного висновку первинної експертизи.

Додаткова експертиза проводиться у разі, коли виникли нові наукові підстави для характеристики об'єкта.

Контрольна наукова і науково-технічна експертиза проводиться для перевірки висновків первинної експертизи за ініціативою суб'єктів експертизи, заінтересованих у спростуванні окремих положень, частин або в цілому висновків раніше проведених експертиз.

Від того, який вид експертизи проводитиметься, залежить і визначення кола експертів, що можуть її виконати.

За ступенем складності (п. 4) експертиза поділяється на просту і складну.

Проста експертиза не потребує вивчення додаткової спеціалізованої літератури (аукціонні каталоги, монографії, енциклопедії, довідники, архівні матеріали), поглибленого фізично-хімічного аналізу з використанням спеціальної технології.

Складна експертиза передбачає вивчення додаткової спеціалізованої літератури (аукціонні каталоги, монографії, енциклопедії, довідники, архівні матеріали) та / або поглибленого фізично-хімічного аналізу з використанням спеціальних технологій.

«Методичні рекомендації з проведення державної експертизи культурних цінностей» (2019) містять рекомендації до проведення :

– *попередньої експертизи* метою проведення якої «є визнання об'єкта культурною цінністю або предметом культурного призначення серійного чи масового виробництва»;

– *первинної експертизи* культурних цінностей, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення) з території України; її мета – надання рекомендацій щодо можливості вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України для подальшого оформлення свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України;

– *експертизи об'єктів, вилучених органами доходів і зборів* або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави з метою «встановлення належності таких об'єктів до культурних цінностей, визначення порядку їх переміщення через митний кордон України та оцінної вартості».

Дослідники також розрізняють *інші види експертиз* у залежності від завдання, яке вони вирішують – *первинна, традиційна, комплексна і практична*.

У ході *первинної експертизи* визначається передбачуваний автор, встановлюється датування і дається назва об'єкту на основі прочитання написів або підписів, якщо вони є, або в результаті пошуку аналогій переважно серед опублікованих творів. Це початковий тип експертизи, який не гарантує дійсності об'єкта. Він може допомогти приблизно зорієнтуватися в тому, про що йде мова, або бути першим кроком в науковій експертизі. Це можна назвати і первинним візуальним дослідженням.

Первинне візуальне дослідження дозволяє виявити передусім час і місце створення художнього твору. У декоративно-прикладному мистецтві на основі матеріалу, форми, технології та декорування визначається час і місце створення речі. На практиці первинна експертиза зазвичай переростає в більш *поглиблене вивчення*, яке називають традиційною експертизою.

Традиційна експертиза заснована на вже сформованій методиці. Вона має на увазі критичний аналіз даних первинної експертизи, доповнених прочитанням печаток і написів, а також результатами вивчення особливостей матеріалу і техніки живопису з урахуванням відомих фактів з життя і творчості автора і свідоцтв письмових джерел. Така методика дозволяє в деяких випадках виявити невідповідність тих чи інших елементів об'єкта історичним чи біографічним фактам і визначити його «хибність». Цей термін використовується тоді, коли неможливо точно встановити, чи є твір копією, наслідуванням, підробкою і т. п.

Висновки традиційної експертизи можна певною мірою вважати достовірними, але при цьому не гарантується беззастережна справжність об'єкта, так як враховані ознаки автентичності можуть бути і в хорошій копії, і в підробці.

Комплексна наукова експертиза включає аналіз всіх даних, отриманих під час первинної і традиційної експертиз, доповнений досвідом та інтуїцією, що спираються на глибокі знання стилю епохи, особливостей різних шкіл і напрямів, матеріальної культури і т. д.

Досвід музейної роботи дозволяє виділити ще один вид експертизи – **практичну**, що припускає поєднання первинної експертизи з деякими елементами традиційної та комплексної методик, вибір яких визначається як суб'єктивними факторами (наприклад, рівнем знання і володіння китайською мовою), так і об'єктивними обставинами (відсутністю еталонів для порівняння, недоступністю письмових джерел і т. д.).

У зв'язку з розвитком арт-ринку окремо виділяють ще й **оціночну експертизу** культурних цінностей, яка проводиться за дорученням замовника на предмет встановлення дійсної вартості об'єкта оцінки.

Основна мета оціночної експертизи – надання незалежної і об'єктивної інформації про класифікаційне, номенклатурне значення творів мистецтва та антикваріату та обчислення оціночної вартості творів мистецтва та антикваріату.

Оцінка творів мистецтва та антикваріату безглузда без встановлення автентичності оцінюваного твору, тому перш ніж приступити до оцінки, здійснюється **комплексна експертиза** творів мистецтва та антикваріату у ході якої проводиться :

- обробка наданої замовником інформації про твір мистецтва і антикваріат;
- ідентифікація та атрибуція об'єкта експертизи;
- класифікаційне визначення об'єкта експертизи;

- визначення споживчої вартості творів мистецтва та антикваріату : в експертній оцінці враховується стан ринкових цін, що публікуються в різних довідкових джерелах, у тому числі – аукціонів культурних цінностей, що виставляють на продаж раритети, це, перш за все Крісті та Сотбіс в Лондоні і Нью-Йорку. У цих найбільших світових центрах торгівлі культурними цінностями, відбувається формування їх ринкової вартості;

- проведення гемологічної експертизи дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного та декоративного каміння;

- визначення базової вартості об'єкта експертизи;

- визначення вартості творів мистецтва та антикваріату на дату оцінки;

- складання протоколу оцінки;

- складання експертного висновку.

Оціночна експертиза культурних цінностей – це не тільки експертне встановлення реальної ціни, а й процес створення оціночного висновку, суворо відповідного законам, міжнародним стандартам і нормам. Оцінка завжди спирається на об'єктивно підтверджену інформацію.

О. Калашикова (підручник «Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей») називає два види експертизи культурних цінностей – *державну* та *митну*.

Митна експертиза – це попередня експертиза; вона відрізняється від комплексної експертизи, проведеної фахівцем-мистецтвознавцем і вимагає особливих методик, які, безумовно, враховують наукові методи дослідження пам'яток культури, але не відтворюють і не можуть відтворювати повною мірою комплексної експертизи фахівців.

Метою митної експертизи є *ідентифікація* поданих до контролю культурних цінностей із цінностями, що дозволені до вивезення відповідними документами.

У ст. 64 **Митного кодексу** визначено право митних органів на ідентифікацію товарів, транспортних засобів та приміщень, де знаходяться чи

можуть знаходитися товари, що підлягають митному контролю :
«Ідентифікація здійснюється шляхом накладення митних забезпечень, одноразових номерних запірнопломбувальних пристроїв, печаток, голографічних міток, нанесення цифрового, літерного чи іншого маркування, ідентифікаційних знаків, проставлення штампів, узяття проб та зразків, складання опису товарів і транспортних засобів, креслень, масштабних зображень, виготовлення фотографій, ілюстрацій, використання товаросупровідної документації тощо».

Наведені у Митному кодексі форми ідентифікації (за винятком опису товарів, виготовлення фотографій та аналізу супровідної документації) навряд чи можна використовувати, якщо товаром є культурна цінність, бо вони передбачають руйнування або зміну вигляду пам'ятки чи якоїсь її складової.

В деяких випадках така експертиза може призвести до *атрибуції або переатрибуції твору*, хоча спочатку це і не було її метою.

Отже, нормативні документи виокремлюють *державну експертизу культурних цінностей*, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення) або повернутих в Україну після тимчасового вивезення, та *судову мистецтвознавчу експертизу*, яка проводиться у зв'язку з порушенням митних правил і також є державною. За видами державна експертиза поділяється на *попередню, первинну, повторну, додаткову і контрольну наукову та науково-технічну експертизи*. Від того, який вид експертизи проводитиметься, залежить і визначення кола експертів, що можуть її виконати.

В останні роки окремо виділяють ще й оціночну експертизу. Експертні фірми пропонують також гемологічну, мистецтвознавчу, трасологічну, ідентифікаційну, технологічну, пробірну експертизи та експертизу автентичності.

Як бачимо, нормативні документи та дослідники виокремлюють багато видів експертиз. Однак основною слід вважати типологію, вміщену у «Порядку проведення державної експертизи...», який класифікує експертизи *за видами* (попередня, первинна, повторна, додаткова та контрольна наукова і науково-технічна) та ступенем складності (проста, складна).

«Методичні рекомендації з проведення державної експертизи культурних цінностей» містять рекомендації до проведення : попередньої, первинної експертизи і експертизи об'єктів, вилучених органами доходів і зборів або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави.

Дослідники виділяють первинну, традиційну, комплексну, практичну, оціночну експертизи. Окремо варто назвати митну експертизу, яка проводиться на митниці під час перевезення культурних цінностей через державний кордон України.

5. ОБ'ЄКТИ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Експертна діяльність передбачає взаємодію певного кола об'єктів і суб'єктів.

Постанова Кабінету Міністрів України *«Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення»* (2003), прийнята відповідно до Закону України *«Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»* визначає термін *«об'єкти експертизи»*, до яких віднесені культурні цінності, заявлені до вивезення, тимчасового вивезення та повернуті в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучені митними або правоохоронними органами, конфісковані за рішенням суду та обернені відповідно до закону в дохід держави».

Культурні цінності – надбання, що належать певній соціальній, етнічній та ін. групі, які можуть бути виражені образотворчим і декоративно-ужитковим мистецтвом, усною творчістю, художніми зображеннями, танцями, пісенною творчістю, нумізматикою, фалеристикою та ін.

Закон України *«Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»* дає визначення поняття «культурні цінності», враховуючи найперше використання цього терміна у Гаазькій конвенції ЮНЕСКО *«Про охорону культурних цінностей у випадку збройного конфлікту»* (від 14. 05. 1954 р.), і Римську конвенцію ЮНІДРУА *«Про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей»* (від 24. 06. 1995 р.), до якої Україна приєдналася у 1998 року.

Закон відносить до «культурних цінностей» об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України (Ст. 1) (див. додаток А.1).

Закон подає перелік культурних цінностей, до яких відносяться :

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажі з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;
- предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;
- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;
- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;
- старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
- манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;
- унікальні та рідкісні музичні інструменти;
- різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;
- рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
- рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;
- рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;
- родинні цінності - культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів (див. додаток А.1).

Однак такий підхід до визначення культурних цінностей в певній мірі є однобоким, так як стосується лише рухомих об'єктів.

Визначення культурних цінностей є в багатьох нормативних актах України : Податковому кодексі, Митному кодексі та ін. Закон *«Про музеї та музейну справу»* дає наступне визначення культурних цінностей – *«об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей».*

Незважаючи на те, що Закон «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» до об'єктів експертизи відносить лише ті культурні цінності, що заявлені до вивезення, вилучені та ін., коло цих об'єктів значно ширше. Адже в Законі мова йде лише про державну експертизу, яка обов'язково призначається певній групі предметів. Крім того, сьогодні існує досить потужний арт-ринок, який також потребує підтвердження достовірності характеристик. Тому об'єкти експертизи досить численні і настільки різноманітні, що навряд чи можна скласти їх повний перелік.

До об'єктів, які досліджуються історико-мистецтвознавчою експертизою, належать :

- твори образотворчого мистецтва (живопис, графіка, скульптура);
- твори декоративно-прикладного мистецтва, які можуть бути вироблені з різних матеріалів та зафіксовані на різних носіях (порцеляна, фаянс, майоліка, теракота, художні тканини, дерево, метал, камінь, скло та ін.);
- поштові марки і поштові листівки;
- фото- та відеопродукція;
- старовинна зброї;
- антикварні меблі;
- побутовий і професійний (вбрання пожежників, лікарів, учнів, гімназистів та ін.) одяг;
- військові однострої, спорядження, боєприпаси;
- писемні пам'ятки (книги, газети, журнали, плакати, карти, рукописи);

- пам'ятки нумізматики (монети), боністики (паперові грошові знаки), фалеристики (ордени, медалі, нагрудні знаки);
- фотоматеріали (технічні засоби, фотоносії, фотографії);
- музичні твори та інструменти;
- етнографічні пам'ятки;
- археологічні пам'ятки та ін.

Об'єктом експертизи може бути як твір (предмет) загалом, так і фрагмент композиції, що викликає сумнів; підпис художника; дата; або ж матеріал, використаний в ході створення того чи іншого предмету.

В. Індутний замість терміна «об'єкт» експертизи, внесеного до нормативних документів, пропонує поняття **«предмет експертизи»**, до якого відносить *«будь-яку пам'ятку культури стосовно якої розроблено регламент для проведення експертизи»*. Термін **«предмет експертизи»** є цілком прийнятним у даному випадку. Однак вживання поняття **«пам'ятка культури»** у даному випадку не цілком коректне, так як у *Законі України «Про охорону культурної спадщини»* термін «пам'ятка» замінений на поняття **«пам'ятка культурної спадщини»**. А традиційне для нашого законодавства поняття **«пам'ятки історії та культури»** замінене терміном **«об'єкти культурної спадщини»**. Під **«пам'яткою культурної спадщини»** розуміється *«об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік»*. Тобто, поняття **«пам'ятка культурної спадщини»** є вужчим від терміну **«об'єкт культурної спадщини»**.

Поняття пам'ятка / музейна пам'ятка вживається щодо музейних предметів. *«Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України»* термін **«пам'ятки Музейного фонду України»** вживає у значенні **«музейні предмети»**.

Отже, об'єктами експертизи культурних цінностей, які є надбанням певної соціальної, етнічної, релігійної та ін. групи і виражені у: образотворчому і декоративно-прикладному мистецтві, вбранні і одностроях, писемних пам'ятках (книги, газети, журнали, плакати, карти, рукописи); пам'ятках нумізматики (монети), боністики (паперові грошові знаки), фалеристики (ордени, медалі, нагрудні знаки); фотоматеріалах (технічні засоби, фотоносії, фотографії); музичних творах та інструментах; етнографічних і археологічних пам'ятках та ін.

6. СУБ'ЄКТИ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний мистецький ринок вимагає предметів, достовірність яких підтверджена. І відповідь на поставлене питання повинні дати люди, що є *суб'єктами експертизи*.

«Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» (2003) та «Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України» (2002) до суб'єктів експертизи відносить :

- заявників експертизи;
- власників культурної цінності;
- організаторів експертизи;
- експертів;
- мистецтвознавців (див. додаток А.4, 5).

Заявниками експертизи, відповідно «Порядку», є фізична або юридична особа, яка подала уповноваженому органу заяву на проведення експертизи об'єкта.

Власник (культурної цінності – об'єкту експертизи) – фізична або юридична особа (або за її дорученням – інша фізична чи юридична особа), якій належить право володіння, користування і розпорядження культурною цінністю.

Отже, заявником і власником можуть бути як одні й ті ж люди, так і різні. Основна риса перших – подача заяви на експертизу; других – право на володіння культурною цінністю.

Організатори експертизи.

Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, яка до 2011 року була основним

організатором державної експертизи культурних цінностей, припинила функціонування, так як **18 квітня 2011 року** *«Положення про Державну службу контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України» втратило чинність.*

У *«Порядку проведення експертизи...»* наголошено, що *«Право на проведення експертизи надається установам, державним закладам культури, іншим організаціям (далі – уповноважена організація) наказом Міністерства культури та інформаційної політики України.*

Відповідно до своїх повноважень, МКтаІП України видає накази про **«Перелік державних установ, закладів культури та інших установ, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей»**. Такі переліки були у 2024, 2016, 2017, 2019 роках. Останній «Перелік...» затверджений від 25 липня 2023 року, 12 серпня 2023 року внесені чергові зміни. Прийняття нового Переліку і змін до нього викликані повномасштабним вторгненням, в результаті якого були окуповані окремі регіони України. Музеї, архіви та ін., які знаходяться на цій території, виключені з «Переліку...».

Відповідно до цього «Переліку...» право проводити державну експертизу культурних цінностей надано музеям, архівам, бібліотекам, регіональним органам державного управління у сфері культури, науково-дослідним експертно-криміналістичним центрам МВС України, громадським організаціям.

Експерти тих державних установ, перелік яких визначено наказом Міністерства культури та інформаційної політики України, можуть проводити первинну, повторну, додаткову, контрольну наукову та науково-технічну експертизи.

Керівники включених до «Переліку...» державних установ, закладів культури та інших організацій, включених до «Переліку...», зобов'язані

визначити і «затвердити персональний склад працівників, які безпосередньо проводитимуть державну експертизу культурних цінностей» і «у місячний строк з дня набрання чинності цим наказом надати Міністерству культури та інформаційної політики України копію наказу про затвердження персонального складу працівників, які безпосередньо проводитимуть державну експертизу культурних цінностей». «У разі внесення змін до персонального складу працівників, які безпосередньо проводитимуть державну експертизу культурних цінностей, інформувати Міністерство культури та інформаційної політики України у десятиденний строк після внесення таких змін».

Експерті комісії державних установ, закладів культури та інших організацій, включених до «Переліку...», зобов'язані «щороку до 01 лютого надавати Міністерству культури та інформаційної політики України для узагальнення звіт про проведення державної експертизи культурних цінностей за формою згідно з додатком до цього наказу» (Див. Додаток А.7).

До останнього переліку установ, що отримали право на проведення державної експертизи, увійшли наступні заклади Волинської області :

- Волинський краєзнавчий музей,
- Волинська державна обласна універсальна бібліотека імені Олени Пчілки,
- Державний архів Волинської області,
- Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України які і є організаторами експертизи.

Волинському краєзнавчому музеєві надано право проведення експертизи культурних цінностей восьми з дванадцяти видів культурних цінностей. В останніх переліках від усіх областей додалися науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України, які також мають право проводити державну експертизу культурних цінностей.

Окремі дослідники наголошують, що «такий спосіб організації роботи з проведення державної експертизи культурних цінностей є *хибним та суперечить чинному законодавству*». Автор вважає, що в першу чергу це стосується музеїв, адже така діяльність суперечить Ст. 2 *Закону України «Про музеї та музейну справу»* (1995), де, ніби то, *експертиза не назва насеред напрямів музейної роботи*. Однак, ще 2009 року до Статті внесені зміни і експертиза, поряд з науковою атрибуцією та ін., названі напрямками роботи музеїв (див. Додаток А.8). Наступними аргументами проти участі музеїв, архівів, бібліотек у проведенні експертизи культурних цінностей, автор називає *«виникнення корупційних ризиків», розвиток «тіньового сектору державної експертизи», відсутність «науковців, що відповідають кваліфікаційним вимогам і мають спеціальні знання»*. Вважаємо, що автор статті просто захищає корпоративні інтереси закладу, який представляє. Адже музейні, архівні, бібліотечні працівники нагромадили значний досвід роботи про культурні цінності, які вони зберігають. Окрім того, вони мають право запрошувати фахівців у тій чи іншій галузі для консультації.

Експертна комісія Волинського краєзнавчого музею працює з 1991 року. Але тільки 1994 року діяльність експертів було введено у правові рамки. 29 серпня 1994 р. за № 54/1-6 видано наказ Волинського обласного управління культури *«Про створення експертної комісії при Волинському краєзнавчому музеї»* для забезпечення потреб державних митниць, правоохоронних органів та приватних осіб у кваліфікованій експертизі культурно-історичних цінностей. Наказом Волинського краєзнавчого музею № 33-ВП від 30 серпня 1994 року *«Про експертну комісію при Волинському краєзнавчому музеї»* визначено її склад. До складу комісії увійшли наукові співробітники та реставратори. На сьогодні надходження від проведення експертизи у Волинському краєзнавчому музеї невеликі і складають приблизно 4 % у структурі спеціального фонду.

Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України входить до складу Експертної служби МВС та діє на підставі Положення, затвердженого наказом МВС України. Центр проводить дослідження матеріалів, речовин і виробів; біологічних досліджень та обліку; автотехнічних досліджень; криміналістичного дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують; товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності; сектори : комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень; вибухотехнічних і пожежотехнічних досліджень, а також група досліджень у сфері інформаційних технологій; надає інші платні послуги, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, за заявами громадян та юридичних осіб. Волинському НДЕКЦ МВС України надано право на проведення державної експертизи п'яти видів культурних цінностей : образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, рукописних книг та друкованих видань, предметів нумізматики, фалеристики, медальєрики і холодної та вогнепальної зброї.

Експерти.

Наступним суб'єктом експертизи є *експерти*, якими, відповідно до *«Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей...»* можуть бути працівники державного сховища культурних цінностей, музею, бібліотеки, реставраційної або науково-дослідної організації, архівної установи, інший фахівець, який має високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо проводить мистецтвознавчу експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій (див. Додаток А.4).

2015 року «Музейний простір» повідомляв про внесення змін до Ст. 11 Закону *«Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»*. Пропонується скасувати монополію державних музеїв на проведення

експертизи і впровадити систему *акредитованих експертів*. До державної акредитації повинні були допускатися особи, які мають вищу освіту та стаж роботи не менше 3-х років «за напрямками державної акредитації». Крім документів про освіту, вони повинні подати звіт про професійну діяльність та копії експертиз. Кандидати й доктори наук, доценти, професори, академіки у відповідних галузях знань акредитацію могли отримати акредитацію автоматично після подання документів. Передбачалось, що видавати акредитаційні сертифікати буде центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері вивезення-ввезення культурних цінностей, тобто на даний момент – МКІП України. Планувалось, що плата за отримання сертифіката акредитації – один мінімальний оклад. Однак ці зміни так і не були внесені до Закону.

У 2015 р. Створено *Центр експертизи культурних цінностей* (далі – ЦЕКЦ), що є структурним підрозділом *Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв – єдиний заклад освіти України, що має ліцензію на підготовку мистецтвознавців експертів*. Академія є суб'єктом оціночної діяльності за спеціалізацією оцінка культурних цінностей. Фахівці центру є дійсними судовими експертами які внесені до Реєстру атестованих судових експертів Міністерства юстиції України, мають значний стаж експертної роботи, практичні навички в користуванні спеціалізованим програмним забезпеченням, технічними засобами, експертним обладнанням та в повній мірі можуть забезпечити весь спектр експертних досліджень у сфері мистецтвознавства, культурології, а також захисту авторських прав українських митців. ЦЕКЦ проводить мистецтвознавчу, трасологічну, почеркознавчу експертизу; портретну (ідентифікація особи за ознаками зовнішності) експертизу; експертизу зброї, предметів археології, фонограм, відеограм, програм (передач) організацій мовлення; експертизу матеріалів, речовин та виробів; робить експертні висновки у сфері суспільної моралі.

Громадською організацією *«Всеукраїнська Асоціація Фахівців Оцінки»* (АФО) спільно з Національною академією керівних кадрів культури та

мистецтва (НАКККиМ) створено *Центр експертизи та оцінки* (ЦЕО), членами якого є фахівці різних спеціалізацій, що працюють в галузі обігу культурних цінностей.

Експертизу культурних цінностей в Україні проводять і приватні компанії, які запрошуюють до співпраці спеціалістів у різних галузях. Наприклад, *ТОВ «ІН Консалтинг»*, яке надає послуги для фізичних та юридичних осіб у сфері експертизи не тільки для українського, але й для іноземного бізнесу : металів і сплавів, антикваріату і цінностей, дорогоцінних каменів, метеоритів, бурштину та ін.

Хто такий експерт?

У словнику Даля – *експерт* – знавець, досвідчена у справі людина. Походить від французького терміну *expertise* та від латинського – *expertus* – огляд, перевірка, розслідування.

Суть занять експерта можна визначити як ідентифікацію і встановлення статусу культурної цінності, накопичення первинних знань про неї. Експертиза виконується досвідченими фахівцями, які мають вищу освіту і спеціальну кваліфікацію.

Окремі дослідники, відзначаючи відмінність між експертизою (перший оперативний етап у вивченні твору мистецтва) і атрибуцією (уточнення даних про твір), говорять і про розмежування *між експертами та дослідниками, які проводять атрибуції культурних цінностей*.

Експерти перевіряють, досліджують культурну цінність, визначаючи її відповідність заявленому часу створення і приналежності тому чи іншому художнику, майстру та ін. Підсумок їх роботи – *експертний висновок*, який підтверджує або заперечує достовірність культурної цінності.

Атрибуцію ж проводить вузький фахівець в конкретному періоді і виді культурної цінності (образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, нумізматики та ін.). Його дії визначені рамками прийнятого

робочого плану та бюджету. Причому його висновки не завжди співпадатимуть з висновками експерта.

То хто ж такий експерт? Досвідчена в справі людина – говорить Даль. Але кожен фахівець досвідчений. У чому ж відмінність? Можна припустити, що його досвід – не шкільний і не академічний. Він отримується *практичною діяльністю* не стільки в стінах музею, скільки повсякденним спілкуванням з культурними цінностями на арт-ринку, в колекціях та ін.

Цей досвід не виховується, а напрацьовується! Він повинен бути доповнений, окрім природних академічних знань, такими неконкретними і невихованими властивостями, як інтуїція, відчуття достовірності, особливе бачення культурної цінності. Ця діяльність нагадує піаністів. Їх, блискучих і артистичних, багато, а таких як Володимир Горовіц чи Степан Хмара – одиниці. Сила експерта повинна виявлятися тим більше, чим менше знайомий йому предмет дослідження.

Експерт, що декларує себе фахівцем в галузі мистецтва ацтеків, навряд чи буде корисний у повсякденній роботі з потоком найрізноманітніших речей. Цілком зрозуміло, що не можна знати всього. ***Експертом не можна призначити. Експертом можна бути.*** Мабуть, ця діяльність є суто індивідуальним проявом. І при вихованні експерта треба зуміти це виявити.

Мистецтвознавці.

Попередню експертизу культурних цінностей може проводити посадова особа Мінкультури або мистецтвознавець, у разі потреби він рекомендує інші види експертизи та визначає експерта (п. 7).

Мистецтвознавець, за визначенням «*Порядку про проведення експертизи...*» – посадова особа, призначена Міністерством культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласної (міської) держадміністрації за погодженням з Мінкультури для проведення *попередньої експертизи* та оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей або для здійснення контролю за вивезенням,

тимчасовим вивезенням культурних цінностей та їх поверненням в Україну в пункті пропуску через митний кордон України.

Отже, експерт виконує попередню експертизу культурних цінностей. Він має працювати на місці перетину кордону, поруч із митниками (а можливо, він є митником з відповідною підготовкою), як їхній консультант.

Другим регулятором експертно-оціночної діяльності в Україні, крім Міністерства культури та інформаційної політики, є **Фонд державного майна України** (ФДМУ), який керується Законом «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» від 2001 р.

Є певні відмінності законодавчих норм Міністерства культури та інформаційної політики, які регулюють діяльність експертів, що *забезпечують мистецтвознавчу експертизу культурних цінностей*, і норм ФДМУ, які *регулюють діяльність оцінювачів з визначення вартості майна, в т. ч. і рухомого майна, до якого відносяться культурні цінності*.

Зважаючи на стрімке розширення мистецького ринку роль нових суб'єктів експертно-оціночної діяльності – **експертів-оцінювачів** – стрімко зростає.

Відповідно до «Положення про видачу **сертифікатів суб'єктів оціночної діяльності**» сертифікати суб'єктів оціночної діяльності, у т. ч. й за напрямом «*Оцінка рухомих речей, що становлять культурну цінність*» видає другий регулятор на ринку експертизи – **Фонд державного майна України**. Термін дії сертифікату – 3 роки. Адміністративний збір – три неоподатковувані мінімуми доходів громадян. У 2017 р. такий сертифікат видано ТОВ «**Арт-Аналітікс**», яке до 2024 року припинило діяльність.

Отже, суб'єктами експертизи культурних цінностей є :

- заявники експертизи, якими можуть бути фізичні та юридичні особи, часто – це власники культурної цінності;
- власників культурної цінності – фізичні і юридичні особи;

– організатори експертизи – державні заклади культури, громадські та ін. організації, право проведення експертизи яким надає Міністерство культури та інформаційної політики України;

експерти – працівники архівів, музеїв бібліотек та ін., які мають спеціальні знання і досвід;

мистецтвознавці – посадові особа, призначені управліннями культури обласної (міської) держадміністрації за погодженням з МКтаІІ України, фахівці у певній галузі.

Окрім Міністерства культури та інформаційної політики, другим державним регулятором проведення експертизи культурних цінностей є Фонд державного майна України, який керується Законом «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. *До якого року в Україні легально існувала тільки державна торгівля антикваріатом через антикварні магазини-салони при Міністерстві культури?*
  - A) 1985 р.;
  - Б) 1990 р.;
  - В) 2000 р.
2. *Коли виданий «дозвіл» на легальний антикварний ринок в СРСР?*
  - A) 1976 р.;
  - Б) 1986 р.;
  - В) 1990 р..
3. *Активне формування мистецького / антикварного / арт-ринку України розпочалося :*
  - A) у процесі «перебудови»;
  - Б) наприкінці ХХ ст.;
  - В) на початку ХХІ ст.
4. *Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» прийнятий :*
  - A) 1995 р.;
  - Б) 1999 р.;
  - В) 2003 р.
5. *«Правила торгівлі антикварними речами» Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції та Міністерством культури і мистецтв України затверджені у :*
  - A) 1999 р.;
  - Б) 2001 р.;
  - В) 2003 р.
6. *Термін «експертиза» у перекладі з латинської означає :*
  - A) розслідування;

- Б) розшифровка;
В) оцінка.
7. *Особливий вид науково-практичного дослідження, яке проводиться для отримання кваліфікованого й незалежного висновку – це :*
- А) ідентифікація;
Б) атрибуція;
В) експертиза.
8. *Основною проблемою експертизи культурних– цінностей є її :*
- А) суб'єктивізм;
Б) неточність;
В) необ'єктивність.
9. *Уповноважені державні інстанції, котрі запобігають порушенню правил переміщення культурних цінностей за кордони держави називають :*
- А) державні інституції;
Б) державні регулятори;
В) державні організатори.
10. *Назвіть державних регуляторів, які забезпечують функціонування обігу культурних цінностей, пов'язаного із захистом державних інтересів :*
- А) Міністерство культури України;
Б) Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції;
В) Державна служба контролю з питань переміщення культурних цінностей через кордон України;
Г) Фонд державного майна України;
Д) Служба безпеки України.
11. *«Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України» прийнята :*
- А) 1998 р.;
Б) 1999 р.;
В) 2003 р.

12. *«Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України» прийнята :*
- А) 1998 р.;
  - Б) 2002 р.;
  - В) 2003 р.
13. *Постанова «Про затвердження Методики грошової оцінки пам'яток» прийнята :*
- А) 1995 р.;
  - Б) 2002 р.;
  - В) 2003 р.
14. *«Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» затверджений :*
- А) 1995 р.;
  - Б) 2003 р.;
  - В) 2007 р.
15. *Останній «Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» прийнятий :*
- А) 2007 р.;
  - Б) 2016 р.;
  - В) 2017 р.
16. *Перше визначення експертизи дано у :*
- А) Законі «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»;
  - Б) Закон «Про наукову та науково-технічну експертизу»;
  - В) «Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення».
17. *Перше визначення поняття «державна експертиза культурних цінностей» дано у :*

А) Законі «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»;

Б) Інструкції про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України»;

В) В Постанові «Про Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення».

18. *Знайдіть правильні відповіді : державну експертизу мають пройти :*

А) всі культурні цінності України;

Б) культурні цінності, залучені до антикварного ринку;

В) культурні цінності, заявлені до вивезення за кордон;

Г) культурні цінності, заявлені до повернуті в Україну;

Д) культурні цінності, заявлені до тимчасового вивезення за кордон.

19. *Відповідно до Закону «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» за видами виділяються такі експертизи :*

А) попередня;

Б) первинна;

В) повторна;

Г) додаткова;

Д) контрольна наукова і науково-технічна.

20. *Визнання об'єкта культурною цінністю або предметом культурного призначення серійного чи масового виробництва встановлює експертиза :*

А) попередня;

Б) первинна;

В) ідентифікаційна.

21. *Попередня експертиза культурних цінностей проводиться :*

А) експертами;

Б) мистецтвознавцями;

В) Державною службою контролю з питань переміщення культурних цінностей через кордон України.

22. Для підготовки обґрунтованого експертного висновку на об'єкт експертизи проводиться :
- А) первинна експертиза;
  - Б) контрольна наукова експертиза;
  - В) науково-технічна експертиза.
23. У разі виявлення порушення вимог «Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей...» в ході первинної експертизи проводиться :
- А) повторна експертиза;
  - Б) контрольна наукова експертиза;
  - В) науково-технічна експертиза.
24. За наявності обґрунтованих претензій заявника до експертного висновку первинної експертизи проводиться :
- А) повторна експертиза;
  - Б) контрольна наукова і науково-технічна експертиза;
  - В) додаткова експертиза.
25. У разі виникнення нових наукових підстав для характеристики культурної цінності, яка проходила державну експертизу, проводиться :
- А) додаткова експертиза;
  - Б) ідентифікаційна експертиза;
  - В) контрольна наукова і науково-технічна експертиза експертиза.
26. Відповідно до Закону «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» за ступенем складності експертиза поділяється на :
- А) ідентифікаційну;
  - Б) контрольну наукову;
  - В) просту;
  - Г) складну;
  - Д) науково-технічну.

27. *Експертиза, яка передбачає вивчення додаткової спеціалізованої літератури та / або поглибленого фізично-хімічного аналізу з використанням спеціальних технологій :*
- А) контрольна наукова;
  - Б) науково-технічна;
  - В) складна.
28. *Експертиза, яка не передбачає вивчення додаткової спеціалізованої літератури та поглибленого фізично-хімічного аналізу :*
- А) проста;
  - Б) попередня;
  - В) первинна.
29. *Митна експертиза – це :*
- А) попередня експертиза;
  - Б) первинна експертиза;
  - В) комплексна експертиза.
30. *Метою митної експертизи є :*
- А) первинне вивчення культурної цінності, заявленої до вивезення;
  - Б) складання експертного висновку на культурну цінність;
  - В) ідентифікація поданих до контролю культурних цінностей із цінностями, що дозволені до вивезення відповідними документами.
31. *Експертиза культурних цінностей, яка передбачає обов'язковий матеріал для зіставлення і ототожнення :*
- А) порівняльна;
  - Б) ідентифікаційна;
  - В) науково-технічна.
32. *Експертиза, що здійснюється з метою встановлення природи мінералів, в тому числі й дорогоцінних каменів :*
- А) пробірна;
  - Б) технологічна;
  - В) гемологічна.

33. *Експертиза, що проводиться з метою встановлення можливості віднесення предмету до спадщини певного автора, визначення ступеня збереження, наявності або відсутності реставраційних робіт та ін. :*
- А) технологічна;
  - Б) мистецтвознавча;
  - В) ідентифікаційна.
34. *Експертиза, яка фіксує дизайнерські, конструктивні і технологічні особливості культурної цінності :*
- А) технологічна;
  - Б) ідентифікаційна;
  - В) пробірна.
35. *Експертиза, яка визначає вік виробу в залежності від виду клейма та іменника :*
- А) ідентифікаційна;
  - Б) пробірна;
  - В) трасологічна.
36. *Об'єкти та суб'єкти експертизи визначені у :*
- А) Законі «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»;
  - Б) «Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення»;
  - В) «Інструкції про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей...».
37. *Об'єктами експертизи є :*
- А) пам'ятки історії;
  - Б) пам'ятки культури;
  - В) культурні цінності.
38. *Надбання, що належать певній соціальній, етнічній т. ін. групі, які можуть бути виражені певними формами мистецтва :*
- А) пам'ятки історії;

Б) пам'ятки культури;

В) культурні цінності.

39. *Перше визначення поняття «культурні цінності» дане у :*

А) Гаазькій конвенції ЮНЕСКО «Про охорону культурних цінностей у випадку збройного конфлікту»;

Б) Римській конвенції ЮНІДРУА «Про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей»;

В) Конвенції ЮНЕСКО «Про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввезення, вивезення і передачі права власності на культурні цінності».

40. *В Україні широке визначення поняття «культурні цінності» дане у :*

А) Законі України «Про охорону культурної спадщини»;

Б) Законі України «Про культурні цінності України»;

В) Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей».

41. *Суб'єктами експертизи є :*

А) заявники експертизи;

Б) власники культурної цінності;

В) організаторів експертизи;

Г) експерти;

Д) мистецтвознавці.

42. *Заявниками експертизи культурних цінностей можуть бути :*

А) фізичні особи;

Б) власники культурної цінності;

В) юридичні особи;

Г) уповноважені Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України;

Д) мистецтвознавці.

43. *Організаторами експертизи культурних цінностей можуть бути :*

А) музеї;

- Б) бібліотеки;
- В) архіви;
- Г) театри;
- Д) музичні академії.

44. *Відповідно до «Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» 2017 р. на Волині державну експертизу можуть проводити :*

- А) Волинський краєзнавчий музей;
- Б) Музею-садиба Лесі Українки у с. Колодяжне;
- В) Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки;
- Г) Музей волинської ікони;
- Д) Державний архів Волинської області.

45. *Відповідно до «Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» 2017 р. Волинський краєзнавчий музей отримав право на проведення експертизи :*

- А) предметів образотворчого мистецтва;
- Б) архівних документів;
- В) предметів філателії;
- Г) природничих пам'яток;
- Д) предметів техніки.

46. *Відповідно до «Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» 2017 р. Волинський краєзнавчий музей отримав право на проведення експертизи :*

- А) предметів декоративно-ужиткового мистецтва;
- Б) предметів нумізматики, фалеристики, медальєрики;
- В) фотодокументів;

- Г) музичних інструментів;
- Д) холодної та вогнепальної зброї.

47. Відповідно до «Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» 2017 р. Волинський краєзнавчий музей отримав право на проведення експертизи :

- А) транспортних засобів;
- Б) меморіальних пам'яток;
- В) предметів археології;
- Г) рукописних книг;
- Д) кіно-, відео-, фонодокументів.

48. Відповідно до «Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» 2017 р. Державний архів Волинської області отримав право на проведення експертизи :

- А) друкованих видань;
- Б) фотодокументів;
- В) архівних документів;
- Г) рукописних книг;
- Д) кіно-, відео-, фонодокументів.

49. Відповідно до «Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» 2017 р. Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки отримала право на проведення експертизи :

- А) друкованих видань;
- Б) фотодокументів;
- В) меморіальних пам'яток;
- Г) рукописних книг;
- Д) кіно-, відео-, фонодокументів.

50. З якого року працює експертна комісія у Волинському краєзнавчому музеї?
- А) 1991 р.;
  - Б) 1994 р.;
  - В) 1998 р.
51. У якому році виданий спеціальний указ про створення експертної комісії у Волинському краєзнавчому музеї?
- А) 1994 р.;
  - Б) 1998 р.;
  - В) 2002 р.
52. Хто очолює експертну комісію у Волинському краєзнавчому музеї?
- А) А. Силюк;
  - Б) Є. Ковальчук;
  - В) О. Корецька.
53. Експерти державних установ, перелік яких визначено наказом Міністерства культури України, можуть проводити експертизу :
- А) попередню;
  - Б) первинну;
  - В) додаткову;
  - Г) контрольну наукову та науково-технічну;
  - Д) повторну.
54. Посадова особа, призначена ... управлінням культури обласної (міської) держадміністрації за погодженням з Мінкультури для проведення попередньої експертизи та оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей :
- А) експерт;
  - Б) експерт-оцінювач;
  - В) мистецтвознавець.
55. Суб'єкти експертизи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і відповідно до «Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей...» безпосередньо проводять мистецтвознавчу експертизу :

- А) експерти;
  - Б) акредитовані експерти;
  - В) мистецтвознавці.
56. *Акредитованими експертами можуть бути особи, які мають :*
- А) вищу освіту;
  - Б) науковий ступінь кандидата чи доктора наук;
  - В) стаж роботи не менше 3-х років «за напрямками державної акредитації»;
  - Г) практичний досвід роботи у державних експертних комісіях;
  - Д) мають наукові публікації у відповідній галузі.
57. *Центр експертизи культурних цінностей Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв створений :*
- А) 2008 р.;
  - Б) 2012 р.;
  - В) 2015 р.
58. *Назвіть приватні компанії, які проводять експертизу культурних цінностей :*
- А) ТОВ «ІН КОНСАЛТИНГ»;
  - Б) ТОВ «Арт-екп»;
  - В) ТОВ «Арт-Аналітікс»;
  - Г) ТОВ «Гемологічний центр»;
  - Д) ТОВ «Центр експертизи культурних цінностей».
59. *Назвіть випадки, коли здійснюється оцінка культурних цінностей :*
- А) коли постає необхідність оцінити збитки;
  - Б) при передпродажній підготовці;
  - В) при вивезенні за кордон;
  - Г) при надходженні до музейних фондів;
  - Д) при використанні культурних цінностей у фінансових операціях.
60. *Назвіть основні види вартості культурних цінностей, визнані Світовою організацією торгівлі та Всесвітньою митною організацією :*
- А) операційна;

- Б) індикативна;
- В) ідентифікаційна;
- Г) аукційна;
- Д) дедуктивна.

61. *Вартість, яка формується в результаті відкритого продажу і є фактичною, фігурує в договорах та контрактах :*

- А) операційна;
- Б) індикативна;
- В) дедуктивна.

62. *Експертна вартість, що використовується у конфліктних ситуаціях :*

- А) операційна;
- Б) індикативна;
- В) дедуктивна.

63. *Вартість, яку встановлює держава :*

- А) операційна;
- Б) індикативна;
- В) дедуктивна.

64. *Назвіть категорії оцінювачів культурних цінностей, наявних в Україні :*

- А) Оцінювачі, що отримали сертифікати суб'єкта оціночної діяльності від Фонду державного майна;
- Б) Експерти Міністерства культури;
- В) Оцінювачі, що отримали ліцензії на право проведення оцінки культурних цінностей від професійних організацій оцінювачів;
- Г) Оцінювачі, які отримали ліцензію на проведення оціночної діяльності у відповідних корпораціях, наприклад, Tamoikins Museum;
- Д) «Оцінювачі», які не мають ні відповідної освіти, ні ліцензій і керуються у роботі виключно багатим або не дуже багатим досвідом.

65. *Назвіть заклад, який готує оцінювачів культурних цінностей на магістерському рівні :*

А) Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв МК України;

Б) Київський Національний університет культури і мистецтв;

В) Міжнародний інститут бізнесу.

66. Назвіть заклад, який готує оцінювачів культурних цінностей у рамках післядипломної освіти :

А) Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв МК України;

Б) Київський Національний університет культури і мистецтв;

В) Міжнародний інститут бізнесу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ «ЕКСПЕРТИЗА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ»

1. Андрушко Л., Лильо-Откович З. Значення митної експертизи у збереженні історико-культурних цінностей України. URL : https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/24/45.pdf, (дата звернення : 03.01.2024).

2. Бітаєв В. А., Шульгіна В. Д., Шман С. Ю. Методичні засади експертного дослідження культурних цінностей : Навч.-метод. посібн. Київ : НАКККіМ, 2010. 128 с.

3. Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL : <https://ndekc.volyn.ua/> (дата звернення : 02.01.2024).

4. Гавеля О. Стан експертної діяльності та моніторингу культурних цінностей у сучасному українському суспільстві. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. Вип. 29. С. 71–83. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlnam_2016_29_9 (дата звернення : .01.2024).

5. Давимука С. А., Федулова Л. І. Артринок в економічній системі держави та регіонів. *Економіка та управління національним господарством*. 2020. Вип. 2. С. 3–9. URL : [https://ird.gov.ua/sep/sep20202\(142\)/sep20202\(142\)_003_DavymukaS,FedulovaL.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20202(142)/sep20202(142)_003_DavymukaS,FedulovaL.pdf) (дата звернення : 18.01.2024).

6. Експертиза у судовому спорі. URL : <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/ekspertyza-v-sudovomu-spori/> (дата звернення : 25.01.2024).

7. Індутний В. В. Оцінка пам'яток культури. Київ : СПД Моляр С. В., 2009. 537 с.

8. Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України : Наказ Міністерства

культури і мистецтв України від 13.07.1998 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0496-98#Text>, (дата звернення : 17.01.2024).

9. Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України : Наказ Міністерства культури України від 22 квітня 2002 р. № 258. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02#Text> (дата звернення : 03.01.2024).

10. Калашникова О. Л. Ідентифікація та вартісна оцінка культурних цінностей : Навчальний посібник. Київ : Вища освіта, 2006. 287 с. : іл.

11. Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей : Підручник. Київ : Знання, 2006. 479 с.

12. Карпов В. В. Державна експертиза культурних цінностей : стан та перспективи. *Всеукраїнський музейний форум : матеріали науково-практичної конференції*. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 144–148. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53283/3/%d0%94%d0%b5%d1%80%d0%b6%d0%b0%d0%b2%d0%bd%d0%b0%20%d0%b5%d0%ba%d0%bf%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b8%d0%b7%d0%b0.pdf> (дата звернення : 21.01.2024).

13. Карпов В. В. Експертиза творів мистецтва у хронотопі культури : аспекти професійної підготовки фахівців. *Всеукраїнський музейний форум : матеріали науково-практичної конференції*. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 7–21. URL (дата звернення : 29.01.2024).

14. Койнаш Т. П. Основи експертизи культурних цінностей : Курс лекцій для студентів факультету маркетингу, торгівлі та митної справи всіх форм навчання. Донецьк [Б. в.], 2006. URL : <https://studfile.net/preview/9176648/>, (дата звернення : 03.01.2024).

15. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні

цінності 14. 11. 1970 року. URL https://zakon.cc/law/document/read/995_186,
(дата звернення : 10.01.2024).

16. Лабораторія ТОВ «Ін Консалтинг». URL :
<https://inconsulting.com.ua/uk> (дата звернення : 15.01.2024)

17. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. Експертизи на досудовому слідстві : Навч. посібн. Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с. URL : <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/.pdf>
(дата звернення : 09.01.2024).

18. Методичні рекомендації з проведення державної експертизи культурних цінностей. Наказ Міністерства культури України від 15. 11. 2019 р. № 877. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0877734-19#Text> (дата звернення : 04.01.2024)

19. Настюк В. Я., Тулянцева І. В. Роль та значення висновків державної експертизи під час переміщення культурних цінностей через митний кордон України. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право.* 2009. № 1. С. 98–104. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2009_1_16 (дата звернення : 20.01.2024)

20. Павліченко Н. В. Сучасний український арт-ринок : проблеми і рішення. *Магістеріум.* 2015. Вип. 59. С. 57–61. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/84ffdd6c-00c0-49ec-a725-d6f70717b9b6/content> (дата звернення : 28.01.2024).

ЛІТЕРАТУРА ДО
ТЕМИ.docx

21. Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 25. 07. 2023 р. № 400, зі змінами від 12. 08. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1347-23#Text>. (дата звернення : 12.01.2024).

22. Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 25. 07. 2023 р. № 400, із змінами від 12. 08. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1347-23#Text> (дата звернення : 16.01.2024).

23. Перелік документів для видачі сертифіката суб`єкта оціночної діяльності. *Фонд державного майна України.* URL : <https://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-estimate-registers-Perelik-dokumentiv-dlya-vidachi-sertifikata-subiekta-ocinochnoi-diyalnosti.html> (дата звернення : 10.01.2024).

24. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення : Постанова Кабінету міністрів України від 26 серпня 2003 р. № 1343, із змінами 2006–2013 рр. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення : 18.01.2024).

25. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України, від 21 вересня 1999 р. № 10-68-XVI (зі змінами 2003–2022 рр.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>, (дата звернення : 06.01.2024).

26. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29. 06. 1995 р. № 249/95–ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 03.01.2024).

27. Про наукову та науково-технічну експертизу : Закон України, 10. 02. 1995 р., із змінами 1999–2022 рр. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>, (дата звернення : 03.01.2024).

28. Про охорону культурної спадщини : Закон України, 2000 р., № 39, із змінам и 2002–2023 рр. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>, (дата звернення : .01.2024).

29. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України, 2001, № 47. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення : 12.01.2024).

30. Хмельницький В. Музеї позбавлять монополії на експертизу культурних цінностей. *Музейний простір*. 2015. 12 лист. URL : <http://prostir.museum.ua/post/36008> (дата звернення : 27.01.2024).

31. Центр експертизи культурних цінностей при Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв. URL : <https://nakkkim.edu.ua/instituti/instituti-institut-praktichnoji-kulturologiji-ta-art-menedzhmentu/tsentr-ekspertizi-kulturnikh-tsinnostej> (дата звернення : 15.01.2024)

32. Центр експертизи та оцінки (ЦЕО). *АФО*. URL : <http://www.afo.com.ua/uk/center-for-examination-and-evaluation> (дата звернення : 15.01.2024)

33. Шман С. Ю. Музейні колекції як джерельна база експертних досліджень. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2023. № 1. С. 169–173.

34. Яким є арт-ринок в Україні та чим він відрізняється від світового. Пояснюють експерти. *Українська правда*. 2019. 20 верес. URL : <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/09/20/238261/> (дата звернення : 17.01.2024).

ДОДАТОК А
НОРМАТИВНІ АКТИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ПРОВЕДЕННЯ
ЕКСПЕРТИЗИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Додаток А.1

Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 10-68-XVI (Зі змінами 2003–2022 рр.)

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні :

культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме :

оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажі з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;

предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;

складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;

старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;

манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;

унікальні та рідкісні музичні інструменти;

різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;

рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;

рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;

зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;

рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;

родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів...

Ст. 11.

Заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов'язковій державній експертизі. [Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розміри плати за неї](#) затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Відмова фізичної чи юридичної особи, яка порушила клопотання про вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей, подати на державну експертизу заявлені до вивезення культурні цінності розглядається як відмова заявника від їх вивезення.

Стаття 11. Державна експертиза культурних цінностей

Заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов'язковій державній

експертизі. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розміри плати за неї затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Відмова фізичної чи юридичної особи, яка порушила клопотання про вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей, подати на державну експертизу заявлені до вивезення культурні цінності розглядається як відмова заявника від їх вивезення.

За результатами державної експертизи заявлених до вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, вносить їх до Державного реєстру національного культурного надбання незалежно від згоди особи, яка порушила клопотання про вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей.

{Частина третя статті 11 в редакції Закону № 5461-VI від 16.10.2012}

**Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами :
Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції
України, Міністерства культури і мистецтв України
від 29 грудня 2001 року № 322/795**

1.6. Суб'єкт підприємницької діяльності зобов'язаний при продажу антикварних речей забезпечити надання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації покупцю, яка повинна містити дані відповідно до терміна «атрибуція» цих Правил.

Атрибуцію здійснює комісія, до складу якої мають увійти бухгалтер, товарознавець, касир, юрист, архівіст, *експерти-мистецтвознавці*, інші фахівці з окремих груп антикварних речей згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами). Висновки комісії заносяться до графи «Характеристика товару» товарного ярлика.

**Про наукову та науково-технічну експертизу : Закон України
від 10 лютого 1995 р. із змінами 1999–2022 рр.**

Стаття 1. Поняття наукової і науково-технічної експертизи

Наукова і науково-технічна експертиза – це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об’єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об’єктів.

Наукова і науково-технічна експертиза у сфері науково-технічних розробок та дослідно-конструкторських робіт, фундаментальних і прикладних досліджень, у тому числі на стадії їх практичного застосування (впровадження, використання, наслідки використання тощо), проводиться науково-дослідними організаціями та установами, вищими навчальними закладами, іншими організаціями та окремими юридичними і фізичними особами які акредитовані на цей вид діяльності.

{Частина друга статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 1069-XIV від 21.09.99](#)}

Стаття 2. Завдання наукової і науково-технічної експертизи
Основними завданнями наукової і науково-технічної експертизи є :

об’єктивне, комплексне дослідження об’єктів експертизи;
перевірка відповідності об’єктів експертизи вимогам і нормам чинного законодавства;

оцінка відповідності об’єктів експертизи сучасному рівню наукових і технічних знань, тенденціям науково-технічного прогресу, принципам державної науково-технічної політики, вимогам екологічної безпеки, економічної доцільності;

аналіз рівня використання науково-технічного потенціалу, оцінка результативності науково-дослідних робіт і дослідно-конструкторських розробок;

прогнозування науково-технічних, соціально-економічних і екологічних наслідків реалізації чи діяльності об'єкта експертизи;

підготовка науково обґрунтованих експертних висновків.

Стаття 3. Принципи наукової і науково-технічної експертизи

Основними принципами наукової і науково-технічної експертизи є :

компетентність і об'єктивність осіб, установ та організацій, що проводять експертизу;

врахування світового рівня науково-технічного прогресу, норм і правил технічної та екологічної безпеки, міжнародних угод;

{Абзац третій статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 124-IX від 20.09.2019](#)}

експертиза громадської думки з питання щодо предмету експертизи, її об'єктивна оцінка;

відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій експертизи.

Закон України «Про музеї та музейну справу», 1995, № 25, ст. 191,

із змінами 1999–2023 рр.

Стаття 2. Музейна справа та основні напрями діяльності музеїв

Музейна справа уособлює національну музейну політику, музеєзнавство та музейну практику.

Основними напрямками діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначеними як культурні цінності, з метою включення до Музейного фонду України.

{Стаття 2 в редакції Закону [№ 1709-VI від 05.11.2009](#)}

Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення : Постанова Кабінету міністрів України від 26 серпня 2003 р. № 1343 (зі змінами 2006–2013 рр.)

1.

Державна експертиза культурних цінностей (далі – експертиза) – всебічний аналіз і вивчення культурної цінності об'єктів, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернутих в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави, за результатами яких складається експертний висновок; *{ Абзац третій пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 296 ([296-2006-п](#)) від 15.03.2006 }*

об'єкти експертизи (далі – об'єкти) – культурні цінності, заявлені до вивезення, тимчасового вивезення та повернуті в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучені митними або правоохоронними органами, конфісковані за рішенням суду та обернені відповідно до закону в дохід держави; *{ Абзац четвертий пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 296([296-2006-п](#)) від 15.03.2006 }*

суб'єкти експертизи – заявники, організатори експертизи, а також експерти та мистецтвознавці;

заявник – фізична або юридична особа, яка подала уповноваженому органу заяву на проведення експертизи об'єкта;

експерт – працівник державного сховища культурних цінностей, музею, бібліотеки, реставраційної або науково-дослідної організації, архівної установи, інший фахівець, який має високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо проводить мистецтвознавчу експертизу та несе персональну

відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій;

мистецтвознавець – посадова особа, призначена Міністерством культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласної (міської) держадміністрації за погодженням з Мінкультури для проведення попередньої експертизи та оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей або для здійснення контролю за вивезенням, тимчасовим вивезенням культурних цінностей та їх поверненням в Україну в пункті пропуску через митний кордон України. *{ Абзац восьмий пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 1293 ([1293-2011-п](#)) від 14.12.2011 }*

3. За видами експертиза поділяється на попередню, первинну, повторну, додаткову, контрольну наукову і науково-технічну.

Попередня експертиза проводиться мистецтвознавцями для визнання об'єкта культурною цінністю або предметом культурного призначення серійного чи масового виробництва на підставі норм атрибуції та критеріїв його художньої, історичної, етнографічної та наукової значущості.

Первинна експертиза проводиться для підготовки обґрунтованого експертного висновку на об'єкт експертизи.

Повторна експертиза проводиться у разі виявлення порушення вимог цього Порядку під час проведення первинної експертизи або за наявності обґрунтованих претензій заявника до експертного висновку первинної експертизи.

Додаткова експертиза проводиться у разі, коли виникли нові наукові підстави для характеристики об'єкта.

Контрольна наукова і науково-технічна експертиза проводиться для перевірки висновків первинної експертизи за ініціативою суб'єктів

експертизи, заінтересованих у спростуванні окремих положень, частин або в цілому висновків раніше проведених експертиз.

4. За ступенем складності експертиза поділяється на просту і складну.

Проста експертиза не потребує вивчення додаткової спеціалізованої літератури (аукціонні каталоги, монографії, енциклопедії, довідники, архівні матеріали), поглибленого фізично-хімічного аналізу з використанням спеціальної технології.

Складна експертиза передбачає вивчення додаткової спеціалізованої літератури (аукціонні каталоги, монографії, енциклопедії, довідники, архівні матеріали) та/або поглибленого фізично-хімічного аналізу з використанням спеціальної технології.

5. Право на проведення експертизи надається установам, державним закладам культури, іншим організаціям (далі – уповноважена організація) наказом Мінкультури.

Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України : Наказ Міністерства культури України від 22 квітня 2002 р. № 258.

1.3.

Експертиза – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного предмета, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності і результати яких оформляються у вигляді експертного висновку;

власник – фізична або юридична особа (або за її дорученням – інша фізична чи юридична особа), якій належить право володіння, користування і розпорядження культурною цінністю;

мистецтвознавець – посадова особа, призначена Міністерством культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласної (міської) державної адміністрації для здійснення функцій контролю за вивезенням, тимчасовим вивезенням культурних цінностей з території України та їх ввезенням в Україну.

Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України : Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 13.07.1998 р.

1.2. Пам'ятки Музейного фонду України (далі – музейні предмети) підлягають оцінці та страхуванню. Порядок установаження їх оціночної та страхової вартості визначається цією Інструкцією.

1.3. Експертизи, що проводяться з метою визначення оціночної та страхової вартості музейних предметів, здійснюються фондово-закупівельними комісіями музеїв із залученням профільних експертів-фахівців. (Пункт 1.3 в редакції Наказу Мінкультури N 481 ([z0831-02](#)) від 06.08.2002)

1.4. Визначенню оціночної вартості музейних предметів передує їх наукова атрибуція.

2.1. Експертиза оціночної вартості музейних предметів проводиться за принципами :

об'єктивності – коли за основу оцінки музейних предметів беруться б'єктивно існуючі фактори змісту, значимості авторів, часу створення, оригінальності тощо;

історизму – що передбачає вивчення відомостей про авторів і змісту музейних предметів;

рівня художньої майстерності;

всебічності та комплексності – які полягають у вивченні відомостей про музейні предмети не ізольовано, а в складі колекцій, виявлення місця музейного предмета в ряді інших шляхом систематизації.

2.2. Основними загальними критеріями проведення оцінки музейних предметів є :

походження та час – визначення ролі та значення музейного предмета з точки зору його належності до відомих історичних епох, культур, осіб, подій, авторів, шкіл тощо;

зміст – встановлення значення інформації, що міститься в музейних предметах;

оригінальність – визначення певних ознак, що відрізняють саме цей предмет від подібних предметів;

унікальність – визначення ознак, які дають змогу розглядати даний предмет як своєрідний, неповторний серед інших, що зберігся в однині або таких предметів існує незначна кількість;

реліквійність – предмет, що має високий ступінь експресивності, особливо шанований як пам'ять про визначну історичну подію або особу і має суспільну значимість;

збереженість – одна з ознак музейного предмета, яка визначає його фізичний стан, передбачає відсутність будь-яких змін або фіксує конкретний перелік і опис усіх пошкоджень і втрат на момент складання опису. Збереженість музейного предмета може змінюватися в результаті порушень режиму використання, а також після проведення реставраційних або консерваційних робіт. Усі зміни стану фіксуються в музейній документації. Наявність пошкоджень знижує вартість предмета.

2.3. Експертиза оцінки музейних предметів здійснюється відповідно до їх поділу на основні типи за засобами фіксації інформації : речові, образотворчі, письмові, кіно-, фоно-, фотоджерела.

Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 25. 07. 2023 р. № 400, із змінами від 12. 08. 2023 р.

Відповідно до [статті 10](#) Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», [підпункту 115](#) пункту 4 Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 року № 885, [пункту 5](#) Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 року № 1343, **НАКАЗУЮ :**

1. Затвердити [Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей](#), що додається.

2. Державним установам, закладам культури, іншим організаціям згідно з Переліком державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей, затвердженим цим наказом :

{Абзац перший пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства культури та інформаційної політики № № 428 від 12.08.2023}

1) проводити державну експертизу культурних цінностей відповідно до [Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей](#), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 року № 1343;

2) затвердити персональний склад працівників, які безпосередньо проводитимуть державну експертизу культурних цінностей;

3) у місячний строк з дня набрання чинності цим наказом надати Міністерству культури та інформаційної політики України копію наказу про затвердження персонального складу працівників, які безпосередньо проводитимуть державну експертизу культурних цінностей;

{Підпункт 3 пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства культури та інформаційної політики [№ 428 від 12.08.2023](#)}

4) у разі внесення змін до персонального складу працівників, які безпосередньо проводитимуть державну експертизу культурних цінностей, інформувати Міністерство культури та інформаційної політики України у десятиденний строк після внесення таких змін;

5) щороку до 01 лютого надавати Міністерству культури та інформаційної політики України для узагальнення звіт про проведення державної експертизи культурних цінностей за формою згідно з [додатком](#) до цього наказу.

3. Департаменту культурної спадщини (Томин М.М.) забезпечити в установленому порядку подання цього наказу на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.

ДОДАТОК Б

**ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ ТА ІНШІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛИНСЬКОЇ
ОБЛАСТІ, ЯКИМ «ПЕРЕЛІКОМ...» 2023 РОКУ НАДАНО ПРАВО
ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КУЛЬТУРНИХ
ЦІННОСТЕЙ**

№	<i>Види культурних цінностей</i>	<i>Заклади культури, ін.</i>
1	Предмети образотворчого мистецтва	Волинський краєзнавчий музей; Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
2	Предмети декоративно-ужиткового мистецтва	Волинський краєзнавчий музей, Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
3	Меморіальні пам'ятки	Волинський краєзнавчий музей
4	Рукописні книги та друковані видання	Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки, Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
5	Предмети нумізматики, фалеристики, медальєрики	Волинський краєзнавчий музей, Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
6	Предмети філателії	–

<i>Продовження додатку 2</i>		
7	Холодна та вогнепальна зброя	Волинський краєзнавчий музей, Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
8	Предмети техніки	–
9	Музичні інструменти	–
10	Предмети археології	Волинський краєзнавчий музей
11	Природничі пам'ятки	Волинський краєзнавчий музей
12	Архівні документи, включаючи кіно-, відео-, фоно-, фотодокументи	Державний архів Волинської області

Складено за: Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 25. 07. 2023 р. № 400, із змінами від 12. 08. 2023 р.